

SVEĆENIKOVO SLUŽENJE U NOVOM ZAVJETU

U doba kad se sve koleba, i svećenikov je stalež u današnjem društvu pokoleban. Nekoć je svećenik uz načelnika, učitelja i liječnika bio netko. Danas, naprotiv, ljudi kao da sve manje pokazuju zanimanje za ono što on kao Božji predstavnik nudi. On gubi na privlačnosti; njegova je uloga u društvu sve nejasnija. Tako stvar izgleda naizvana.

No, i u unutar Crkve svećenikov profil nekako blijedi. Kultno-sakralno područje, koje je stoljećima bilo usko povezano uz lik katoličkog svećenika, nekako stupa u pozadinu. Naglašavanje poslanja svih vjernika u svijetu već po krštenju učinilo je da je svećenikovo sakralno djelovanje izgubilo na značenju i uvjerenosti. Doda li se tome lozinka o demokraciji, shvatljivo je zašto se osporava svećenikov auktoritet.

I dok stariji dio svećenstva svoju službu smatra legitimiranom »odogzo« po posvećenju i po posebnom Kristovu poslanju, mlađe se svećenstvo zanosi služenjem bližnjima, njihovim povjerenjem i njihovom suglasnošću. Sučeljavaju se dva shvaćanja: vertikalno i horizontalno. Nastaje polarizacija, koja doprinosi i drugim razilaženjima.

Iskrsava pitanje: Što je to čime se svećenik razlikuje od angažiranoga kršćanskog laika? Da li je on skroz čovjek Crkve kao institucije? Ako stoji na čelu zajednice, u čemu se ta uloga sastoji?

Suodnos općeg i ministerijalnog svećeništva

Po Gracijanu, ocu crkvenog prava, dvije su vrste kršćana: prvi su posvećenici božanskoj službi koji se moraju držati daleko od svjetske vreve (tj. klerici i monasi), drugoj vrsti pripadaju kršćanski laici, kojima je dozvoljeno imati zemaljska dobra, ženiti se... »Tako se mogu i oni spasiti, uz pretpostavku, da se klone poroka i čine dobro«.¹

U istome se smislu izražavaju Tridentinski i I. vatikanski sabor. Više naglašavaju ono čime se svećenik razlikuje od kršćanskog laika nego ono u čemu su oni jednaki.

U novije vrijeme Pio XII. u enciklici »Mediator Dei« (1947.) postavlja paralelu: Kao što krštenje sve krštenike kao takve obilježava i odvaja od ostalih koji nisu oprani u kupelji krštenja niti su udovi Kristovi, tako isto sakrament reda svećenike odvaja (discernit) od svih ostalih vjernika, koji nisu urešeni ovim milosnim darom...«.² Tu se upozorava

¹ Decr. p. IIa, I,7. Citirano prema Mühlen H., Die Besonderheit des kirchlichen Leitungsamtes, u Dienst und Amt. Gerensburg 1973, 80.

² »Mediator Dei«, Acta Apostolicae Sedis 39 (1947), 539.

da »svećenik pristupa k oltaru kao službenik Kristov, od Krista niži, a viši od naroda«. ³

Na takav je stav u svoje vrijeme jedan teolog primijetio: »Stvori Bog hijerarhiju i tako se za Crkvu više nego dovoljno pobrinuo sve do konca svijeta« (J. Adam Möhler).

I staro crkveno pravo od g. 1917. ističe svećeničku službu: »Laici prema propisima crkvene discipline imaju pravo od klera zahtijevati duhovna dobra, prije svega pomoćna sredstva za spasenje«. ⁴

Pod konac 19. st. unutar Crkve su počeli nicali pokreti i crkvena udruženja: pokret mladeži, liturgijski pokret, katolička akcija. Sve više počelo uviđati da se Kristovo poslanje u svijetu ne nastavlja samo svećeničkom službom i da se njome isključivo ne izgrađuje Crkva, nego da, na temelju krštenja i krizme, svi kršćani imaju dužnost navješćivati Radosnu vijest, svjedočiti Božju riječ, da su, naime, svi oni poslani, svi pozvani na svetost, da svi skupa Bogu daju hvalu. Njihalo je otišlo u protivnom pravcu. ⁵

II. vatikanski sabor je iz ovoga novog »iskustva« povukao zaključak da kako svećenici tako i laici tvore jedan jedini Božji narod. Razdaljenost jednih od drugih je premošćena. »Opće svećeništvo vjernika i ministrijalno ili hijerarhijsko svećeništvo, premda se između sebe razlikuju bitno a ne samo po stupnju, ipak su u međusobnom odnosu; jer jedno i drugo imaju na svoj posebni način dio u Kristovu svećeništvu. Ministrijalni svećenik svetom vlašću koju ima odgaja svećenički narod i njime upravlja, izvršuje euharistijsku žrtvu u Kristovoj osobi i prinosi je Bogu u ime cijeloga naroda; vjernici pak snagom svoga kraljevskog svećeništva sudjeluju u prinošenju Euharistije i vrše ga u primanju sakramenata, u molitvi i zahvaljivanju, svjedočanstvom svetog života, samozatajom i djelotvornom ljubavi«. ⁶ U tom smislu valja shvatiti riječi o kraljevskom svećeništvu iz Prve Petrove poslanice (1 Pt 2,4-10). Ne smije se izgubiti iz vida ono što se kaže u dogmatskoj konstituciji »Lumen gentium«, naime, da »postoji među svima jednakost s obzirom na dostojanstvo i djelovanje zajedničko svim vjernicima u izgradnji Kristova tijela«. ⁷

Postoji, dakle, razlika između nosilaca službe i laika na temelju posebnog poziva i ovlasti. To diferenciranje spada na unutarnju strukturu Božjega naroda, koji je povezan zajedničkim dostojanstvom i poslanjem. Razlika postoji, no kod razlikovanja valja paziti i na zajedni-

³ »Sacerdotem... ad altare accedere ut ministrum Christi, Christo inferiore, superiore autem populo.« »Mediator Dei«, u AAS 39 (1947), 553.

⁴ Codex juris canonici, Can. 682.

⁵ Greshake G., Priestersein. Freiburg im Br. 1932, 20.

⁶ Lumen gentium, 10.

⁷ Lumen gentium, 32.

štvo Božjega naroda. Božji je narod, naime, u temelju određen zajedničkim izborom i otkupljenjem, a ono što zasniva pripadnost Božjemu narodu, u isto vrijeme stvara neizgubljivu jednakost svih.⁸

Pojava prezbitera u Crkvi

Između službi što se zapažaju u najranije doba u Crkvi najznačajnija je služba prezbitera ili biskupa. Nadgledništvo (episkopé) nalazimo u 1 Tim 3,1. Ta je služba apostolova ustanova (Tit 1,5). Ona se prenosi skupa s vlašću službe od apostolskog učenika na zahtjev apostola (1 Tim 5,22). I ovdje se zbiva izravno delegiranje nosioca službe na nosioca službe bez međuprijenosa na zajednicu i od zajednice.

Dok gornje iznosimo samo nacrtno, ne možemo a da ne spomenemo mišljenje holandskog teologa Edward-a Schillebeeckx-a u djelu »Kerke-lijk amtt. Voorgangers in de gemeente van Jezus Christus«. Službe u Crkvi on promatra kao nešto što je nastalo kasnijim razvojem u povijesti, a u srednjem vijeku i skolastičkoj teologiji doprlo do odlučujućeg stadija. U 15. i 16. st., po njemu, imamo tipični moderni lik svećenika. Taj je razvoj doveo do otuđenja predstojnika zajednice unutar Crkve. Protiv toga trebala bi ustati sama Crkva i teologija. Zajednica sama ima pravo na crkvene službe; one se u njoj i od nje konstituiraju. Konstitutivni element ranokršćanskog ređenja nije liturgijski obavljeno polaganje ruku nego izbor po zajednici. U kriznoj situaciji mogla bi zajednica »bez svećenika« sama sebi izabrati predstojnika.⁹

Protiv ovakva shvaćanja ustao je predstojnik holandske biskupske konferencije Jan kard. Villebrands u jednom pastirskom pismu.¹⁰ Opo- menuo je da se u ovom pitanju valja čuvati svakoga samovoljnog postupanja. U teološkom premisslavljanju o pojedinom pitanju ne smije se sasvim prekidati s poviješću niti praviti skok iz povijesti. Kritičkoj teologiji ne smije dolaziti na pamet da otpiše tradiciju.

Kod prijenosa službe ponovno se zbiva prijenos apostolske predaje (2 Tim 2,2). Tako prezbiteri u svojoj službi stoje u apostolskom slijedu (sukcesiji), i to u slijedu prava, posvećivanja i riječi.

⁸ Cordes P. J., Sendung zum Dienst. Frankfurt 1972, 117. Usp. također Wulf Friedrich, Stellung und Aufgabe des Priesters nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil, u Geist und Leben, 39 (1966), 45-61. Wulf napominje da je izabran termin »sacerdotium commune« a ne termin »sacerdotium universale«, da se označi mnogo bolje zajedničko učešće u Kristovu svećeništvu. Usp. od istog nav. mj., str. 47, bilj. 5.

⁹ Knjiga je prevedena na njemački od Zulauf-a H.: Das kirchliche Amt. Düsseldorf 1981. Schillebeeckx se pozabavio tom temom već prije, u Concilium 3(1980), 513/133 — 558/178. Njegov su stav podvrgli kritici, pored ostalih, Vanhoye Alb., i Crouzel H., u Le ministère dans l'Eglise. Reflexions à propos d'un ouvrage récent, u Nouvelle revue théologique, 5(1982), 722-748. Schillebeeckxs se ponaša tako kao da nije već prije zabačeno njegovo mišljenje: »Quapropter populum autumant vera perfrui sacerdotali potestate, sacerdotem autem solummodo agere ex delegato a communitate munere. Usp. AAS 39(1947) 553.

¹⁰ Diennar in Goods Gemeente. Het Priesterlijk ambt in de Katholieke Kerk. Sekretariat van de RK Kerkprovincie 1982. Citirano prema Hödl L., Das priesterliche Amt in der Kirche u Münchener Theologischen Zeitschrift 34(1983) 23.

O sadržaju prezbiterske ili biskupske službe ne znamo mnogo. U 1 Tim 5,17 spominju se prezbiteri, koji dobro predstoje (hoi kalos prostotes presbyteroi). Prezbiteri, kako se vidi, stoje na čelu. Biskup se »brine« za mjesnu Crkvu (1 Tim 3,5). Zove se Božjim upraviteljem (oikonomos Theou, Tit 1,7). U njegovu je ekonomiju zacijelo uključena i gospodarska djelatnost, no ona je ne tvori. Na službu prezbitera spada i poučavanje. On mora biti poučavatelj (didaktikós).

Predstojnik prezbiter je u smislu pastoralnih poslanica identičan s biskupom (epískopos), kako se razabire iz Tit 1,7 i Tit 1,6. I jedan i drugi su opomenuti da budu neporočni (anégkletos). I biskup i prezbiter, o kojem smo već rekli, mora poučavati (2 Tim 2,2 i Tit 1,9). Na posljednjem mjestu se naglašava da biskup mora biti takav da »je privržen sigurnom propovijedanju, da može i opominjati i pobijati protivnike« (Tit 1,9).

Prema tome, dok poučava, dok tješi i opominje (didáskein, parakaleín, elegheín), on ide stopama apostolovim i apostolskog učenika. U njegovim rukama leži poučni, dušobrižnički, polemički, odnosno apologetski razvoj apostolske baštine, koju valja brižno čuvati.

Prema 1 Tim 5,17 biti na čelu i poučavati nije jedno s drugim očito povezano. Postoji razlika između onih, koji su »dobri predstojnici« i onih »koji se trude u riječi i nauci«.

Na koncu može se pokazati još i na sudjelovanje prezbiterija (skup prezbitera) kod Timotejeve posvete (1 Tim 4,14). Prezbiter, dakle, ima i određenu (ograničenu) posvetnu vlast. U cjelokupnosti prezbiterska je služba »duhovna« služba s duhovnim ovlastima.

Prezbiteri iz pastoralnih poslanica nisu zastupnici iz laičkog staleža niti blagajnici zajednicâ. Stoga im od strane članova zajednice pripada čast (timé). Ako se protiv njih povede disciplinski postupak treba ga voditi obazrivo.¹¹

Tako vidimo, da se u pastoralnim poslanicama već ocrta jedna lepeza službi i služenja u zajednici, a da nije bio prepoznatljiv neki čvrsti red oznaka za službu. Značajna je činjenica, da su izbjegavali »sakralne« i zahtjevne naslove i radije su izabirali općenite, ozbiljne oznake. Budući da je Isus Krist jedini Gospodar čitave zajednice, sučlanovi su zajednice trebali izbjegavati svaki privid vladarskih zahtjeva.¹²

No, dok govorimo o pojavi prezbitera u Crkvi, ne smijemo smetnuti s uma da zajednica laika nije naprosto objekt dušobrižništva nego subjekt vjerskog svjedočenja i ispovijedanja.

¹¹ Schlier H., Die Ordnung der Kirche nach den Pastoralbriefen, u Die Zeit der Kirche. Exegetische Aufsätze und Vorträge. Freiburg im Br. 1958, 144-145 + bilj. 31. Usp. također Francon P., Priestertum, u Handbuch theologischer Grundbegriffe. Hrsg. voli Cries H., Band II, München 1933, 340-350. Na široko o presbys, presbyteros usp. Bornkamm G., u ThW NT, VI, 651-683.

¹² Schnackenburg R., Massstab des Glaubens. Fragen heutiger Christen im Licht des Neuen Testaments. Freiburg im Br. 1978, 124.

Crkveno pravo i crkveno uređenje nije često tokom povijesti bilo uputa iz sakramentalnog zbivanja nego zapovijed odozgo. Zaboravljalo se da su sakramenti značajniji od pravnog aparata, ustrojstva prava, od uredbi, zahtjeva, koji su obilježja za druga društva.

No, da unatoč povijesnih pogrešaka i s jedne i s druge strane, ipak postoji uređaj crkvene strukture, naglašava i II. vatikanski sabor. »Isti je Gospodin od vjernika... postavio neke da budu službenici, da u društvu posjeduju svetu vlast reda, da prikazuju žrtvu i opraštaju grijehete da za ljude javno obavljaju svećeničku službu u Kristovo ime. Stoga je Krist — poslavši apostole kao što je njega samog poslao Otac (Iv 20,21) — po istim apostolima učinio dionicima svoga posvećenja i poslanja njihove nasljednike-biskupe (LG 28). Zadatak je njihove službe u nižem stupnju (subordinato gradu) predan prezbiterima (LG 28), da bi, uspostavljeni u red prezbitera, bili suradnici biskupskog reda, kako bi se pravilno izvršavalo apostolsko poslanje povjereno od Krista.¹⁸

Služenje prezbitera općenito

Kod Mateja čitamo: »Sin čovječji nije došao da njemu služe, nego da on služi i da dadne svoj život kao otkup umjesto svih« (Mt, 10,45; Mt 20,26): *Ho Yiós tou anthrópou ouk élthen diakonéthenai alla diakonésai kao doúnai tén psyhén autoú lytron antí pollón*). Ta izjava na sebi nosi pečat originalnosti. U njoj se spajaju dvije slike: slika o »Sinu čovječjem« iz Dan 7,14 i slika o Sluzi Gospodnjem Patniku, »prezrenu od ljudi i odbačenu, čovjeku boli,vičnu patnjama« iz Izaijine knjige (53,3).

Ono što se činilo nespojivim, Isus spaja zajedno. On predstavlja Sina čovječjeg koji želi služiti drugima i da njegov život bude u službi čovječanstva. Sluga je Gospodnji (Ebed Jahve) imao raširiti pravu religiju po svoj zemlji i prinijeti vlastiti život kao žrtvu za oprostjenje grijeha svih ljudi.

Istina, Isus sebe nikada ne naziva »Slugom« nego »Sinom čovječjim«, no on u svojstvu Sina dolazi »da služi« (diakonésai).

Jednom je posjetio upravitelje civilnih vlasti koji daju osjetiti težinu svoje vlasti pa je izgovorio načelo: »Tko želi biti velik među vama, neka bude vaš poslužitelj (estai hymon diakonos), i tko želi biti prvi (prótos) među vama, bit će sluga sviju (éstai pánton doúlos) (Mk 10,43-45).

To je stav što ga je Isus stavio na srce apostolima.

Sin čovječji ima vlast opraštati grijehete (Mk 2,10), no on tu vlast vrši kao služenje. On se obraća onima, kojima će podijeliti svoj auktoritet,

¹⁸ Presbyterorum ordinis, 2. Usp. Pontificale Romanum, De Ordinatione Presbyterorum. Praefatio.

svoju pastoralnu vlast i opominje ih, da i oni ubuduće vrše ovu vlast sa svoje strane kao služenje.¹⁴

K. Rahner je pisao o služničkoj ulozi svećeničke službe u Crkvi (Entmächtigung) priznavajući pritom nužnost i dostojanstvo svećeničke službe. On je promatra pod eshatološkim kutom. Žrtvovatelj je, naime, jedan, jedna je i Žrtva, koja se obnavlja. Svećenik djeluje u ime Kristovo. Kao takav, on treba da zauzme služnički stav.¹⁵

U vezi s tim Schelkle K. H. je upozorio na to, da je »diakonia« u Novom zavjetu prava i jedina riječ za svećeničku službu. Novom zavjetu kao da nije bilo moguće da na grčkom jeziku običajne riječi (arché, eksoúsía, tímé, télos) upotrijebi za službu u Crkvi. Novi zavjet pozna te riječi, ali ih ne upotrebljava za crkveno područje, nego rabi riječi diakonia... Već ovaj leksikografski nalaz zorno kazuje, da u Crkvi nema službe osim služenja i da je svaka služba samo uređaj služenja.¹⁶

Služnički stav i okrenutost prema zajednici, kojoj prezbiter predsjedava, ne smijemo nikada gubiti iz vida. On kao da je lišen moći. On nema nekoga vladarskog značenja, koje bi stanovite pojavne forme visokih ili najviših crkvenih dostojanstvenika mogle dati naslutiti. On je, naprotiv, služnička veličina, koja pokazuje put. S jedne strane svećenička služba pokazuje iznad sebe, ukoliko predstavlja Krista, i stoga bi se moralo označiti kao ograničenje bitne vjernosti svećeničke službe, što bi zasjenjivalo Kristovu providnost. S druge strane, svećenička služba nosi svoje darove zbog zajednice, pred kojom ona treba da zastupa vrelo svih darova, Krista.

Kad Pavao veli da su u zajednici posebno od Krista pozvani ljudi oni, koji »vrše poslaničku službu u ime Krista« (2 Kor 5,20), onda se tu ne radi o zastupanju u samo pravnom smislu. Ovo je zastupanje, doduše, i jedan pravni čin: ono što svećenički službenik čini snagom svoje službe, to Krist sankcionira. Prava tajna zastupanja Krista po svećeničkoj službi ima jednu dublju pozadinu. U tom zastupanju se zapaža velika slojevitost. Netko nekoga može na više načina predstavljati. U funkcijama svećeničke službe pruža se Kristovo spasenjsko djelo vjernicima u tjele-

¹⁴ Galot J., *Teologia del sacerdozio*. Prijevod s francuskog. Firenze 1981, 36-38. Za pojam služenja u grčkom jeziku se upotrebljava više glagola. Douleuo = služiti kao rob, sluga; therapeuo = označava spremnost na služenje, poštovanje, staranje; latreuo = služiti za plaću. leitourgeo = vršiti službene, javne službe. hypereteo ima osnovno značenje veslati. Kao služenje izražava taj glagol posebno odnos prema gospodaru, u čiju se korist obavlja služenje. diakoneo ima taj prizvuk da se to služenje vrši sasvim osobno u prilog drugoga. Usp. *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Band II, Stuttgart 1960², 81. Potanja značenja izvan NZ i u NZ, ibidem 81-93.

Usp. također za riječi diakonéo, diakonía, diákonos, hypéretes *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*. Prev. s njem. a cura di L. Coenen, E. Beyreuther, H. Bietenhard. Bologna 1980² 1734-1739; Dufour Xavier Leon, *Rječnik biblijske teologije*. Prev. s franc. Zagreb 1969, 1199-1206.

¹⁵ Rahner K., *Priesterliche Existenz*, u *Schriften zur Theologie III*. Einsiedeln 1956., 294. Isti napominje: »Das Priestertum des Amtspriesters ist demnach bloss dienend sowohl dem Aktiv existenziellen Priestertum Christi, wie auch dem passiv existenziellen Priestertum der Gläubigen gegenüber, insofern es beiden eine sakramentale dauernde Gegenwärtigkeit ermöglicht.« Usp. nav. mj., 298.

¹⁶ Schelkle K. H., *Jüngerschaft und Apostelamt*. Eine biblische Auslegung des priesterlichen Dienstes. Freiburg im Br. 1957, 25.

snom obliku. Svećenik privlači k sebi vjernike i oko sebe ih okuplja. Budući da je on otisak Kristov, moramo misliti na Krista, kad susrećemo svećenika. Tako je radio sv. Franjo Asiški. On nije gledao na pogreške svećenikove. Ovu teškoću nije uvijek lako vjernicima prebroditi.¹⁷

Poučna je u ovoj svezi usporedba iz Lukina evanđelja o kućeupravitelju (oikonómos), kome je povjerena služinčad. Upravitelj je zamjenik kućedomaćina (oikodespótes) (Lk 12, 39-48). To što je on nazvan slugom (doúlos), stupa u pozadinu. Bitno je to što je on odgovoran za služinčad (therapeía).

Petar je uputio Isusu pitanje: »Govoriš li tu usporedbu u odnosu na nas ili na sve« (Lk 12,41). Luka pritom nije mislio samo na dvanaest apostola »nego na sve, koji su u njegovo doba bili postavljeni« (katastései) u jedan odgovorni položaj prema vjernicima. Mislio je na »proroke i učitelje« prvoga doba (usp. Dj 13,1 sl.), posebno na prezbitere, koje Luka tako programatski postavlja (Lk 20,17-38; usp. Lk 22,24-26.27).

Upravitelj nad imanjem gospodara (Lk 16,1-8) treba da — tako barem pretpostavlja Isus — ujedno bude »dobar« sluga svoga gospodara. On mu ima ostati vjeran u svom odnosu prema podložnicima (ho pistós oikonómos kai frónimos, Lk 12,42). To se vidi po tome što mu je predana na čuvanje služinčad. To je njegovo zanimanje.

Upraviteljeva vjernost i mudrost određene su vertikalom trajno spremnog iščekivanja gospodareva povratka. Upravitelj treba da podložnicima pruža hranu u svoje vrijeme. Usporedba je ovdje jasno metaforična. Ona pokazuje Gospodara (Kyrios) Isusa.

Negativnim risanjem stvar biva jasnijom. Postoji, naime, mogućnost da upravitelj služinčad, umjesto da hrani, »tuče usluge i sluškinje« i uz to se »opija i jede« (Lk 12,46, usp. 6,24). Vršeci svoju službu iz sebičnih pobuda, upravitelj može poigrati povjerenje koje mu je dano. »Moj gospodar neće zadugo doći«, ta izjava pokazuje upraviteljevu nerazboritost.

Ovdje upravljanje (oikonomia) nije drugo nego služenje, dikonia, i to ona kućne naravi. Služenje, međutim, može prijeći u gospodarenje. Ipak u dnu ostaje odnos upravitelja kao sluge u odnosu na gospodara. Kazna je teška: rasjeci će ga nadvoje (dihotomesei autom; možda prevesti s: najstrože će ga kazniti) i dodijeliti mu sudbinu s nevjernicima (r. 46).¹⁸

U 1 Pt (5,1-4) služba prezbitera je pojačana službom pastira: »Pasite stado Božje, koje je među vama i nadzirite ga, ne na silu nego dragovoljno, prema volji Božjoj! Ne vladajte okrutno nad dodijeljenim dijelovima Crkve, nego stalno nastojte biti uzorom stadu«!

Naglasak ovdje nije u »vođenju« nego u »pasenju stada Božjeg«, i to dragovoljno, skroz radosno, i to stojeći kao uzori. Slično donose

¹⁷ Semmelroth, Das geistliche Amt. Frankfurt am Main 1965², 51-53.

¹⁸ Schürmann H., Die zwei unterschiedlichen Berufungen, Dienste und Lebewesen in einem Presbyterium. Mischellanea B. Häring. Studia moralia XV. Roma 1977, 401-408.

i Djela apostolska. Prezbiteri su oni »koji treba da pasu Crkvu Božju« koji poučavaju javno i po kućama, i koji se zauzimaju posebno za nemoćne (Dj 20,28); (Dj 20,20 sl. 31. 35).

Stajati na čelu, biti predstojnik znači brinuti se, voditi znači angažirati se, voditi znači pasti.

Vjerni i mudri upravitelj je, prema tome, sluga svoga gospodara. Njegovo stanje sluge biva aktualizirano njegovim bespoštednim zalaganjem. Diakonia se pretvara u douleia: služenje u ropski posao.

Ono čime Pavao treba da upravlja jesu »Božja otajstva« (mysteria Theou, (1 Kor 4,1), kod čega se misli na Evanđelje koje treba propovijedati: »Tako neka nas smatraju službenicima Kristovim (hyperétas Hrisou) i upraviteljima otajstava Božjih« (oikonómous mysterion Theou, (1 Kor 4,1). Kao upravitelji«, Pavao, Kefa i Apolon su »službenici« (hyperétai), koji sebe definiraju ovim svojim služenjem (diakonia).¹⁹

Prezbiter kao navjestitelj Božje riječi

Ako su svi krštenici kao »rob izabrani, kraljevsko svećeništvo, sveti puk, određeni da budu Božja baština, pozvani da »razglašavaju slavna djela onoga, koji ih pozva iz tame u svoje divno svjetlo« (1 Pt 1,9), onda to pogotovu vrijedi za službenike Crkve, za biskupe i prezbitere, svećenike.

Iako se pod raznim vidovima govori o Bogu, svećenikova je riječ posebne vrste. Ona se razlikuje od svake druge riječi, kao npr. one što je o Bogu donosi povijest religije ili filozofija. Ne radi se tu o ideji Boga, o Bogu u sebi, nego o Bogu koji je silnim spasenjskim činima djelovao i djeluje u povijesti i u svijetu. To su se čini odvijali u zajednici Božjega naroda, pa su stoga skriveni. Za te čine Božji narod valja da svjedoči i da ih navješćuje pred svjetskom javnošću. U tom smislu to je riječ Božja — »ho logos tou Theou« -, o kojoj često govori Novi zavjet.

Pavao za sebe veli da on ne želi trgovati riječju Božjom (2 Kor 2,17), niti je izobličavati. Njemu je na srcu to da je iznosi svakom ljudskom sudu pred Bogom, da iznese istinu na vidjelo« (2 Kor 4,2).

Božja se riječ iznosi ne samo pred ljudima nego i pred samim Bogom. »Kao nadahnuti od Boga pred Bogom govorimo u Kristu« (hos ek Theou katenanti Theou...laloumen, 2 Kor 2,17). Izraz »nadahnuti od Boga označuje Boga kao vrelo ove riječi, koje se, ako se tako smijemo izraziti, ne samo pohranjuje u rijeku, nego je uvijek ponovno hrani i čini rijekom«.²⁰

Božja riječ nije ni u kojem slučaju puka ljudska riječ — »lógos anthrôpon (1 Sol 2,13).

¹⁹ Schürmann H., 409-412.

²⁰ Schlier H., Wort Gottes. Würzburg 1962², 9-10. Usp. također Schelkle K. H., Theologie des Neuen Testaments 4/2. Jüngergemeinde und Kirche, Düsseldorf 1976, 104-112.

Iako je narod radije tražio znakove i čudesna, Božja je riječ uvijek osmišljavala i jedne i druge. Isus je kazao u sinagogi u Kafarnaumu: »Duh Gospodnji je nada mnogim, jer me pomazao. Poslao me da donesem Veselu vijest siromasima, da navijestim oslobođenje zarobljenicima i povratanje vida slijepcima. . .« (Lk 4,18-19).

Za Isusa i apostole riječ je važno i bitno sredstvo djelovanja. Znak i čudo bez riječi nisu osmišljeni.

Služba riječi u Dj smatra se najvažnijim dijelom apostolske službe (Dj 6,2-4). Kad je apostolima zaprijetila pogibao da ih povećani organizatorski i karitativni zadaci odvrate od navješćivanja, oni su za taj posao postavili pomagače, kako bi se sami mogli potpuno posvetiti »molitvi i službi propovijedanja«.

Božja je riječ bujna, ona trajno raste. »Živa je i djelotvorna riječ Božja. Ona je oštrija od dvosjekloga mača i prodire do rastavljanja duše i duha, zglobova i moždine i može suditi srca. I nema stvorenja sakrivena pred Bogom« (Heb 4,12-13).

To je »riječ života« (Fil 2,16), »riječ spasenja« (Dj 13,26), »riječ« milosti Božje« (Dj 14,3; 20,32). Tu se ne radi o riječi Božjoj, koja je nekoć bila izgovorena nego još više o riječi koja i sada, dok biva izgovorena, rađa život, spasenje i milost.

Riječ Božja je nadalje »riječ istine« (Ef 1,13; Kol 1,5; 2 Tim 2,15) ukoliko ona u biblijskom smislu stvara istinu. Istina, naime, nije nešto što se izjavljuje ili poriče, nešto što se razumije ili znade-to je helensko-zapadnjački pojam istine —, nego je ona nešto što postoji i što se zbiva. Istina je, prema tome, pred Božjom stvarnošću otkrivena ljudska i stvorena stvarnost. Božja riječ kao riječ istine objavljuje Boga i svijet onakvima kakvi jesu. Ona također otkriva čovjeka, kao riječ suda ona osuđuje čovjekovu krivicu i opravdava ga kao riječ spasenja. Ona je uz to i »riječ pomirenja« (2 Kor 5,18 sl). Ona uspostavlja pomirenje između Boga i svijeta.

»Sve dolazi od Boga koji nas je po Kristu pomirio sa sobom i povjerio nam službu pomirenja« (dóntos hemin tes diakonian tós katallagés).

Navješćivanje riječi Božje nije neko učeno predavanje o Božjoj naravi, nego se u njemu Božje djelovanje zbiva sada. U navješćivanju se izvikuje ono što se događa, zbiva. Stoga Novi zavjet propovijedanje shvaća kao neko »glasnikovo izvikivanje« (to bi bilo značenje riječi keryssein, kerigma). Ono što glasnik izvikuje jest uvijek neki događaj, koji je značajan za javnost, događaj, koji sazda je javnost, Kraljevstvo i svijet. Stoga se Evandjelje s pravom »izvikuje«. Njegova poruka stvara novi svijet u Božjemu kraljevstvu. Ono što je početka bilo kazano u skrovi-tu, to će se propovijedati po krovovima (Mt 10,27).²¹

²¹ Schelkle, Jüngerschaft und Apostelamt. . ., 55.

Za pojam proučavanja usp. članak Rengsdorf-a, didasko u Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, Band 2, 1935, 138-168.

Za pojam navješćivanja riječi Božje Novi zavjet upotrebljava do tri-deset različitih glagola: govoriti, reći, iznositi, tumačiti, poučavati, izvikivati, navješćivati, opominjati, koriti, propovijedati, posvjedočiti, ispo-vijedati, uvjeravati, dokazivati itd. To obilje glagola održava obilje bu-jnog života stare Crkve.²²

Pavao će sebe nazvati »glasnikom, apostolom, učiteljem«.

Riječ se Božja, nadalje, ispunja. Po Pavlovoj propovijedi »riječ se Božja ispunja u crkvi u Kolosama« (Kol 1,25). I dok Pavao bude navješćivao od Jeruzalema do Ilirika, on je svjestan da »je ispunio Eva-ndelje« (Rim 15,19).

Božje djelovanje u ljudskoj riječi i način na koji Bog ljudsku riječ čini svojom riječju možemo usporediti s onim što se zbiva u sakramentu. Kao što, naime, Božjim prstom u krštenju naravna čistilišna snaga vode postaje djelatnom iznad naravi, tako volja Božja čistilišnu i oživljujuću snagu, što se u riječi krije po naravi, čini djelatnom iznad svake naravi. Riječ dobiva dostojanstvo i stvarnost slično kao i sakrament. Djeluje u objektivnom zbivanju. Po sv. Augustinu, sakrament je verbum visi-bile, dok je riječ sacramentum audibile.²³

Pashazije Radbertus će u 9. st. reći: »Postoji sakrament i u Božjim Pismima gdje god Sveti Duh u njima iznutra uspješno govoreći nešto djeluje«.²⁴

Bog je onaj koji otvara srca ljudi da prihvate propovjednikovu ri-ječ (1 Kor 16,9; 2 Kor 2,12; Kol 4,3). No, i etička propovjednikova oso-bnost mnogo doprinosi da prema riječi, koju navješćuje, zauzme primje-reni stav. Ne smije se iskrivljavati (2 Kor 4,2), njome trgovati (2 Kor 2,17), iznositi je zbog svoje koristi, zbog novca ili časti (1 Sol 2,4; 2 Kor 12,13; 1 Pt 5,2).

Primjer pruža Pavao koji piše vjernicima u Solunu: »Kao majka koja s ljubavlju njeguje svoju djecu, tako smo vam, jer ste nam omiljeli, htjeli predati ne samo Veselu vijest Božju nego i svoj vlastiti život« (1 Sol 2,7-8).

Nije naodmet ovdje spomenuti i onu misao koju je izrazio jedan evangelički teolog. Prema njemu, prije negoli propovijed počne govoriti, mora ona sama prije slušati.²⁵

Navjestitelju je riječ propovijedanja zadana. Dok navješćuje, on vrši svoju službu. On nije gospodar nego »sluga Evandelja« (diakonos tou

²² Za keryks, kerysso, kerygma usp. Friedrich G., Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament. Band III, 682-717.

²³ Aug., Tractatus LXXX, 3 in Joannis Evangelium: »... et in aqua verbum mundat. Detrahe verbum, et quid est aqua nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum, etiam ipsum tanquam visibile verbum.« PL 35, 1840; Aug., Contra Faus-tum Manichaeum: »Quid enim sunt aliud quaequae corporalia sacramenta, nisi quaedam quasi verba visibilia, sacrosancta quidem verumtamen mutabilia et temporalia?« PL 42,356.

²⁴ Radbertus Pascasius, De corpore et sanguine Domini, caput III, n. 2. PL 120 1275-1276.

euaggeliou, Kol 1,23; Ef 3,7) i »službenik riječi« (hyperetes genomenos tou logou, Lk 1,2). Povjerena mu je »služba riječi« (diakonia tou logou, Dj 6,4).

Drugi je bitni prezbitеров zadatak prinositi žrtve. Tako čitamo u 1 Petrovoj poslanici: »Izgrađujte se kao živo kamenje u hram u Duhu Svetome, u sveto svećeništvo, da prinosite duhovne i Bogu ugodne žrtve po Isusu Kristu«! (1 Pt 2,5).

No, nikakav čovjek sam po sebi ne može žrtvovati Bogu tako da bi žrtve imale neki smisao i vrijednost. One su u Crkvi moguće samo tim što se te žrtve prinose i slave po Kristu, tj. u zajedništvu s njim koji je jedini svećenik Crkve. One su, nadalje, moguće samo ako Duh Božji žrtvu prožimlje i proniče. Tu se ujedno kaže, da novozavjetno svećeništvo ne može nikada nastupati i djelovati samo od sebe. Ono je moguće stvarno kao učestvovanje u Kristovu svećeništvu i kao služenje u Duhu koji djeluje u Crkvi.

Ta dva svećenička služenja, tj. riječ i kult (bogoštovlje) imaju zajedničko to što imaju i jedno i drugo posredničku funkciju. Riječ posreduje ukoliko iznosi na vidjelo skrivena Božja djela u svijetu i ukoliko se njom posvjedočava Božja snaga u svijetu.

Posrednička je i druga svećenička služba, tj. prinos žrtve, koja se uvijek obavlja između neba i zemlje. Posrednička služba riječi obavlja se tada od Boga prema svijetu a služba žrtve od svijeta prema Bogu.²⁵

Iako stoji u svijetu, prezbiter je odvojen od svijeta, budući da stoji između Boga i zemlje. Ova je odvojenost izražena i u pridjevima, kojima Petar označava svećeništvo. On ga naziva »svetim, izabranim, pozvanim«, takvim »koje je našlo milost«. Pridjev »svet« nije izvorno neki etički pojam. Po Starom i Novom zavjetu, Bog je »Presveti«, Qadoš, tj. (u izvornom značenju riječi) »odvojen«, odijeljen od stvorenog svijeta i onkraj svijeta, on je »sasvim drukčiji«.²⁶

»Sveti« su, prema tome, oni koji su oteti svijetu i koji su postali Božjom baštinom. Prezbitер je izabran, pozvan, onaj koji je našao milost.

I starozavjetno je svećeništvo imalo iste zadatke. Ono je imalo službu upućivanja, poučavanja i žrtve (Pnz 33,8-11). Prema tome, i ovdje: riječ i kult. Riječ je i ovdje posrednička, ukoliko puku objavljuje volju Božju, izraženu u Zakonu (Tori), dok je žrtva posredničko služenje naprosto. Kao bitni zadatak Velikog svećenika to pokazuje i Novi zavjet.

⁵ Schelkle, Jüngerschaft und Apostelamt. . . , 103-104.

²⁶ Qadoš izlazi od kdd = rezati. Usp. grčki temenos od temnein; latinski sanctus od sancire = razgraničiti, odvojiti; polinezijski tabu od tapa = označiti a time razlikovati, odvojiti. Drugi misle da qadoš dolazi od korjena kd' = biti čist, svijetao, koje značenje ima u arapskom i etiopskom. Usp. Eichrodt W., Theologie des AT, 176-177. Navod prema Schedl Claus, Geschichte des AT, IV. Innsbruck 1962, 199, bilj. 20. Vriezen Th. C., Theologie des AT in Grundzügen. Neukirchen 1957, str. 124, bilj. 1. kaže da je etimologija riječi qadoš neizvjesna. Može značiti i sjati (kakvo značenje ima u babilonskom) ili odvajati. On ipak naginje tome da qadoš valja shvatiti u smislu velikoga sjaja, koji čovjek ne može podnijeti.

Njegove su službene dužnosti dužnosti kulta. No, on, uz to, mora puku navješćivati Božju riječ. Stoga je smio veliki svećenik proročki navijestiti da će Isus umrijeti za narod (Iv 11,51).

I u Kumranskoj zajednici svećenici su imali zadatak da poučavaju i da predstoje kulturnim činima. Tako oni vrše bogoslužje i predstoje tumačenju Sv. pisma.

G. van der Leeuw tvrdi da svećeništvo posvuda ima dva spomenuta služenja kao svoje bitne zadatke.²⁷

Ovo je važno naglasiti nasuprot protestantskoj teologiji nekadašnjoj i današnjoj prema kojoj se prezbiterska služba sastoji samo u služenju Božjoj riječi.²⁸

Isus Krist u svom postupku pokazuje sasvim suprotno. On je s učenicima sjedao često za stol, slavio Pashu. On ih je sabrao i na Zadnjoj večeri uoči svoje smrti. Skupio ih je oko sebe kao pravog središta. Gozba je učenike sjedinjavala u jedno zajedništvo koje je bilo sasvim posebne vrste. Ne samo da je to bila svečana pashalna gozba, koja je oca obitelji usko povezivala s njegovima, nego je ova gozba stajala kao znak skore Gospodinove smrti i dalje s pogledom na buduće Božje kraljevstvo, predočeno pod slikom eshatološkog zajedništva za stolom. Sve to pokazuju četiri izvješća od posljednjom večeri gozbi (Mk 14,12-25 i par. kao i 1 Kor 11,23-25).

Isusovom posljednjom večerom osnovano je kultno gozbeno svetkovanje. Ponavljanje te večere zbiva se po Isusovoj izričitoj riječi: »Ovo činite na moju uspomenu« (Lk 22,19 i 1 Kor 11,25). Jeruzalemska je zajednica odmah slavila ovo gozbeno zajedništvo: »Svaki su dan... po kućama lomili kruh i zajedno uzimali hranu vesela i priprosta srca. I hvalili su Boga« (Dj 2,46-47). Radost na gozbenom svečanosti bila je u prvom redu radost doživljaja zajedništva vjernika, a u dubljem smislu i svijest zajedništva s Kristom. Zajednica je držala da je on prisutan kod gozbe i doživljavala kako je on nekoć sa svojim svetkovao gozbu. Ona je uz to bila ushićena iščekujući skoro kraljevstvo Božje. Spasenjska Gospodinova smrt bila je isto tako tumačena kao prisutna u znaku lomljenog kruha i vina koje se lijeva. Riječju koja objašnjava i koja se izgovara, ona je bila učinjena još očitijom. Pavao kaže: »Navješćujte smrt Gospodnju dok on ne dođe«; dakle: znak i riječ.

U euharistijskoj gozbi Crkva se formira u jedno jedinstvo kao jedno tijelo s Gospodinom. Učestvovati u euharistijskom kruhu znači učestvovati u Tijelu Gospodnjem. Povrh toga, euharistijsko Gospodinovo tijelo stvara ono drugo Tijelo, koje se zove Crkva: »Budući da je samo jedan kruh, svi smo mi jedno Tijelo« (1 Kor 10,17).²⁹

²⁷ Phänomenologie der Religion 1956², 240-243.

²⁸ Bultmann R. kaže: »Die Gemeinde bedarf nicht der Personen von besonderer Qualität, d. h. Priester, um zwischen ihr und Gott zu vermitteln«. Usp. od istog Theologie des Neuen Testaments. 1958³, 117.

²⁹ Presbyterorum ordinis, 5.

II. vatikanski sabor će navesti još druga služenja prezbitera, svećenika. »Ostali sakramenti (osim Euharistije) i djela apostolata kao i sve crkvene službe, tijesno su povezani s Euharistijom i prema njoj su usmjereni. Presveta Euharistija, naime, sadrži svekoliko duhovno dobro Crkve, tj. samoga Krista, naš Vazam i živi Kruh. On po svom tijelu, Duhom Svetim oživljenom i oživljavajućem, daje ljudima život.

Prezbiteri krštenjem uvode ljude u Božji narod, sakramentom pokore pomiruju grešnike s Bogom i Crkvom, bolesničkim uljem pridižu bolesne, a pogotovu svetkovanjem mise sakramentalno prinose Kristovu žrtvu«.

Prezbiter kao odgojitelj Božjeg naroda

Onaj koji odgaja druge, mora sam to pokazivati svojim primjerom. Tako možemo shvatiti potrebu da prezbiter radi na duhovnom rastu i duhovnoj zrelosti povjerene mu zajednice vjernika. Zbog slojevitosti članova zajednice taj posao nije lagan. Stoga čitamo u pastoralnim poslanicama kako se moraju vladati oni koji na druge prenose vlast i službu prezbitera, zatim i sami prezbiteri. Pavao opominje Timoteja kako će se vladati prema starcima i mladićima, prema staricama i djevojkama, prema udovicama, onim starijim i onim mladima. Prezbitere koji se bave propovijedanjem i poučavanjem treba smatrati dostojnima mnogostruke časti. Tužbe protiv prezbitera ne smije se primati bez provjere svjedoka.

Timoteju se stavlja na srce također da budno bdije nad kršćanskom naukom i životom: »Budi uporan i kad je zgodno i kad je nezgodno: opominji, zaklinji, kori sa svom strpljivošću i znanjem« (2 Tim 4,2).

Pavao opominje Timoteja neka zauzme pravilan odnos prema novcu.

Evo njegovih riječi: »Uistinu, vjera je velik izvor dobitka, ako je duh zadovoljan svojom sudbinom. Ništa, naime, nismo donijeli na ovaj svijet tako da ništa ne možemo iz njega ni iznijeti. A kad imamo hranu i odjelo, tim budimo zadovoljni«! (1 Tim 6,6-8).

Nasuprot srebroljublju neka Timotej »teži svim silama za pravednošću, pobožnošću, vjerom, ljubavlju, postojanošću, blagošću. Bij plemenitu bitku, postigni vječni život u koji si pozvan i za koji si dao lijepo priznanje pred mnogim svjedocima« (1 Tim 6,11-12).

Timoteju je upućena opomena da se »pokaže pred Bogom prokušana osoba, kao radnik koji se nema ničega stidjeti, koji ispravno ravna propovijedanjem istine« (2 Tim 2,15).

Na sve vjernike, a i prezbitere, odnosi se ozbiljna opomena: »Svi koji pobožno hoće da žive u Kristu Isusu, bit će progonjeni, dok će zli ljudi i varalice, ujedno zavodnici i zavedeni, napredovati iz zla u gore« (2 Tim 3,12-13).

Slično zvuči upozorenje što ga je Pavao uputio Titu na Kreti: »Opominji mladiće da budu uzdržljivi u svemu! Sam se pokaži uzorom dobri vladanja« (Tit 2,6-7).

U 1 Pt slušamo opomene koje se odnose na prezbitere: »Starješine koje su među vama opominjem ja, starješina kao i oni, svjedok Kristovih muka i sudionik slave koja će se uskoro očitovati: Pasite stado Božje, koje je među vama, i nadzirite ga, ne na silu nego dragovoljno, prema Božjoj volji; ne iz težnje za prljavim dobitkom, nego iz oduševljenja! Ne vladajte okrutno nad dodijeljenim dijelovima Crkve, nego stalno nastojte biti uzorom stadu! I kad se pojavi vrhovni natpastir, primit ćete neuveli vijenac — slavu« (1 Pt 5,1-4).

Zaključak

Služenje za stolom (diakonia) za antiknog je čovjeka imala prizvuk nečasnog, ropskog služenja. Kod ropskog se služenja lako čovjek uprlja. To je posao na koji se ne gleda svisoka. Diakonos (poslužitelj) je značio malne isto što i rob (doulos). Kristovo se poslanje sastojalo upravo u takvom ropskom služenju.

Isto vrijedi i za apostola Pavla: »Iako sam slobodan s obzirom na sve, pretvorio sam se u roba (hemautom edoules) da ih pridobijem što više« (1 Kor 9,19). Ako je to služenje (douleia) još više povećano, tj. ako se pretvori u rad do iznemoglosti, onda je to jedna iznimna oznaka u prezbitерову (svećenikovu) životu. To je izraženo glagolom kopián —truditi se do iznemoglosti. »Do ovoga časa gladujemo i žedamo, podnosimo golotinju i primamo udarce, bez stalnog smo boravišta i do iznemoglosti radimo (kopiomen) svojim rukama. . .« (1 Kor 4,11-13).

Prezbitera služba ne nosi sobom neki unosni, visoki položaj. Ona ne predstavlja neku nadkastu s kleričkom staleškom svijesću.

No, to služenje nije ipak neko usamljениčko služenje. Kristova riječ: »Otac koji me posla, nije me ostavio sama« (Iv 8,28) vrijedi i za prezbitera (svećenika), koji predvodi zajednicu, koji je izgrađuje i koji je posrednik spasenjskog Kristova djela.

Svećenik ne djeluje vlastitom snagom nego kao Božji i Kristov opunomoćenik. On nije Svjetlo, nego on svjedoči za Svjetlo poput Ivana Krstitelja (Iv 1,8). On je Zaručnikov prijatelj a ne sam zaručnik (Iv 3,29); on stoji i sluša. Prezbyter (svećenik) je produljeni Krstiteljev kažiprst koji pokazuje na onoga koji iz pozadine sam izvršava svoje djelo po svom opunomoćeniku. Krasno to prikazuje oltarska slika u Isenheimu.³⁰ Ova instrumentalnost službe je najdublji temelj i obilježje njegova služenja.

Svjestan te istine, prezbyter se mora kloniti dviju skrajnosti. Prva se sastoji u pretjeranoj angažiranosti u bacanju svih mogućih poslova u vreću bez dna, bez predaha i razboritosti. A druga u tome, da se ograniči samo na ono nužno; a ostalo prepusti svome toku. Ni usplahirena užurbanost i hladna ravnodušnost nisu pravilne reakcije.

³⁰ Greshake G., Priestersein. Freiburg im Br. 1983, 153-156.

Prezbiter mora biti svjestan da je kršćanska zajednica »Božja njiva, Božja građevina« (1 Kor 3,9), a ne u prvom redu njegovo gradilište. Valja učiniti svoje, a »rast« prepustiti Gospodinu (1 Kor 3,6)

I Pavao je htio obratiti »sve« (pantas), no zadovoljio se s »nekima« (tines). Ni Gospodin nije nahranio sve gladne, niti utješio sve bijedne, niti sve ljude oslobodio njihove samoće. Nije sve učinio. On je »tek« postavio znakove, vjerodostojne znakove, da će ono, što se sada zbiva u skromnim počecima, jednom postati sveopćom stvarnošću kad Bog bude ostvario svoje kraljevstvo.

Prezbiter (svećenik) mora biti spreman otkidati od svoga »dragocjenog« vremena. Tu počinje sve dušobrižništvo. U ovoj otvorenosti za potrebe bližnjih vječnost se slijeva u naš vremenski trenutak, naše vrijeme postaje transcendentno.

J. Escriva de Balaguer, osnivač »Opus-a Dei«, preporučuje »svoje srce stavljati kao sag pod noge svoje braće, da im omogućimo hodati po mekanu«.³¹

Završavamo s Pavlovom opomenom: »Neka nas smatraju ljudi kao sluge Kristove i upravitelje tajna Božjih! Kad je tako, od upravitelja se traži da se pokaže vjeran« (1 Kor 4,1-2).

³¹ Escriva de Balaguer J., Lettera. Roma, od 8. kolovoza 1956. Citirano Del Portillo A., Consacrazione e missione del sacerdote. Milano, 32.